

Musayeva Sevinc Abbas qızı⁸⁷

N.A.NEKRASOVUN ƏSƏRLƏRİ ABDULLA FARUKUN TƏRCÜMƏLƏRİNDƏ

Rus milli obrazlı təfəkkürünün ən parlaq ifadəçilərindən biri olan N.A.Nekrasovun poetik irsi XIX əsrin sonlarından Azərbaycan maarifçilərinin və şairlərinin diqqətini çəkməyə başlayır. Xüsusən onun yaradıcılığına diqqət sovet dövründə güclənir, əsas əsərləri dilimizə çevrilir, haqqında araşdırmalar aparılır.

Bədii tərcümələr müstəqil Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasətinin tərkib hissəsidir. Bu mənada klassik rus poeziyasının, o cümlədən böyük rus şairi N.Nekrasovun ədəbi irsinin tərcüməsi, təbliği və tədqiqi mədəniyyətlərimizin qarşılıqlı ünsiyyət əlaqələrinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nekrasov irsinin öyrənilməsi Azərbaycan-Rusiya ədəbi, mədəni prosesin ayrılmaz hissəsi olaraq maraq doğurur. Azərbaycan ziyalılarının Nekrasov irsi ilə tanışlığı XIX əsrin sonlarından başlayır. Digər rus klassikləri ilə (A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, İ.A.Krilov ...) müqayisədə N.A.Nekrasov yaradıcılığına münasibət müəyyən qədər gecikmiş və zəif olmuşdur. Bu, böyük şairin şəxsiyyətinə və yaradıcılığına zaman-zaman ziddiyyətli yanaşmalardan irəli gəlmişdir. Sosial-tarixi, ictimai-siyasi şərtlərin dəyişməsi Nekrasov irsinə münasibətə də təsirsiz ötürməmişdir.

Nekrasovun Azərbaycanda resepsiyası ilə bağlı həlledici dönüş sovet dövründə baş verir. Sovet dövrünə qədər Azərbaycan oxucusunun Nekrasov irsi ilə tanışlığı ardıcıl və davamlı olmamışdır. Azərbaycan sovet poeziyasının formalaşması SSRİ xalqlarının ədəbiyyatı ilə, xüsusən rus ədəbiyyatı ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etmişdi. Böyük Vətən müharibəsi illərində Nekrasov poeziyası yenidən gündəmə gəlir, onun çağırış ruhlu, vətənpərvərlik şeirləri dövrün ideoloji, patriotik kontekstinə uyğun gəlirdi. Nekrasov patetikası vətən müharibəsinin fəlsəfəsini ifadə edirdi. XIX əsrin ikinci yarısında - XX əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycan şairlərini və ziyalılarını N.A.Nekrasovun ədəbi irsinə cəlb edən səbəblərdən biri də "qadın və cəmiyyət", "vətənə və xalqa inam", "cəmiyyətdə şairin və poeziyanın yeri", "qəhrəman və zaman" kimi problemlərin aktual olması ilə, onun yaradıcılığının rus poeziyasının ən yüksək uğurlarından biri kimi qəbul edilməsi ilə bağlı idi. Nekrasov yaradıcılığının Azərbaycan oxucularına tanınmasında O.Sarıvəllinin, A.Faruqun, B.Qasımzadənin, Ə.Ziyatayın, Ə.Tələtin, Ə.Kürçaylının, V.Rüstəmzadənin tərcümələri əhəmiyyətli rol oynamışdır. Nekrasov irsinin Azərbaycanda tanınmasında istedadlı şair Abdulla Farukun danılmaz rolu olmuşdur. Nekrasov şeirinin inqilabi-vətəndaşlıq pafosu A.Faruqun ruhuna yaxın idi. Bildiyimiz kimi, Abdulla Faruk inqilabdan əvvəl Bakı bolşeviklər komitəsinin nəzdində fəhlələr arasında inqilabi təbliğat apararı "Faruk" adlı sosial-demokratik qrupun adını özünə ləqəb götürməklə yaradıcılığının inqilabi istiqamətini müəyyən etmiş oldu. 1938-ci ildə Azərbaycanda Nekrasovun ölümünün 60 illiyi təntənəli şəkildə qeyd olunur. Məhz bu dövrdə Farukun tərcüməsində Nekrasovun "Yolda", "Vətən", "V.Q.Belinskiyə", "Şair və vətəndaş", "Dəmiryolu" və digər əsərləri çap olunur.

"Şair və vətəndaş" şeiri (1855) Nekrasovun ilk şeirlərindən biridir. Bu şeir 1856-cı ildə "Sovremennik" jurnalının 11-ci sayında çap olunmuşdur. Şeir senzuranın diqqətini cəlb etdiyinə görə 1861-ci ildə qısaltılmış formada çap verilmişdi. Dialoq şəklində yazılmış bu şeirdə şairin vətəndaş mövqeyi aydın hiss olunur:

Ayıbdır səndəki talantla yatmaq,
 Ələm illərində borcu unutmaq,
 Gözəl vadilərin, mavi göylərin,
 Dənizin hüsnünü, yosma dilbərin
 Nəvazişlərini təənnüm etmək,
 Daha çox ayıbdır, anlamaq gərək! (8)

Nekrasov əsərinin özəllikləri olan çovğun, sakit dənizin mənzərəsi, şairin həyəcanlı etirafı, öz bacarıqsızlığı haqqında acı fikirləri və s. Farukun tərcüməsində öz əksini tapmışdır. Mexaniki prinsiplərə əsaslanmasına baxmayaraq, tərcüman orijinalın mənasını oxucuya düzgün çatdırmağa müvəffəq olmuşdur:

Tüfən sükut edir, açılır hava,
 Göylər bəhsə girir mavi sularla....
 Yolcular, o dilsiz sular həmdəmi
 Sakit bir ürəklə durub baxırlar (8)

Daha artıq sözdən istifadə etməyi mənaya xələl gətirsə də tərcüməçi şeirin intonasiyasını düzgün çatdır bilmişdir. Vətəndaşın alovlu sözləri, inqilaba çağırışı tərcümə olunan mətnlə vəhdət təşkil edir:

Иди в огонь за честь отчизны
 За убежденья, за любовь,
 Иди и гибли безупречно,
 Умрешь не даром: дело прочно,
 Когда под ним струится кровь (7, c.2, s.9)
 Vətənin şərəfi, məslək, məhəbbət
 Uğrunda oda gir, şərəflə məhv ol!
 Ey sadıq vətəndaş, namuslu oğul!
 O iş ki, görünür qan bahasına
 Əsrlərə zəfər toxunmaz ona (8)

⁸⁷ Bakı Slavyan Universiteti. sevinc333@rambler.ru

Bəzi yerlərdə isə tərcüməçi mənanı catdırmaqda çətinlik çəkirmişdir. Məsələn, vətəndaş şair öz vətəndaşlıq borcundan danışarkən:

И среди нас судьба являла
Достойных граждан.. Знаешь ты
Их участь? Преклони колени! (7, с.2, s.11)

Nekrasov bu misralarda dekabristləri nəzərdə tutur. Tərcümədə isə buna rast gəlinmir, 10 misradan ibarət olan bu şeirdə şairin görünüşündən söhbət gedir. Nəticədə şeir formasını itirir, bu da sərt Nekrasov cümlələrinə xələl gətirir. Müəyyən çatışmazlıqlara baxmayaraq, A.Faruk tərcümələri bu yolda atılmış ilk addımlar olduğu üçün çox dəyərlidir.

Təəssüf ki, bəzən tərcüməçilər Nekrasov poeziyasında bədii obrazların mənşəyini izləyə bilməmiş, şairin fikrini oxucuya catdırmaqda çətinlik çəkmişlər. Nəticədə əsas obrazlar, metaforalar və ya simvollar, Ezop dili və s. oxucuya dəqiq çatdırılmır. Bundan başqa, Nekrasovun sevimli epitetləri (роковой, суровый, унылый, злобный, угромый), dəfələrlə təkrarlanan sabit anlayışlar (злоба, терпение, дело, цепи) var ki, vətəndaşlıq poeziyasının ənənələr ilə sıx bağlıdır və Nekrasovun realist düşüncə sistemində “xüsusi statusa” malik olduqları üçün tərcümədə imkan daxilində qorunub saxlanmalıdır. Bu tərcümələrdə rus şairinin orijinal intonasiya melodika yaxınlığı Azərbaycan dilində səslənməsi ilə birləşir. Məna - söz itkiləri isə yalnız onda yaranır ki, tərcüməçi sözün məna və emosional qatların duya bilmir, yəni bədii əsərin üslub sistemi saviyyəsində baş verir.

Nekrasov “Yolda” şeirini 1845-ci ildə qələmə alıb. “Bu şeir rus ədəbiyyatında ağır istismar şəraitində yaşayan təhkimli rus kəndlisinin iztirablı həyatını aydın, parlaq və cəsarətli boyalarla təsvir edən ilk qiymətli şeirlərdən idi” (3,207). Şeirdə sadə təhkimçi kəndlilin həyat yoldaşı haqqında fikirləri göstərilir. Nekrasov təhkimçi kəndli obrazında bütün rus xalqının bədbəxtliyini və çətinliklərlə dolu həyatını əks etdirmiş, sadə adamların iztirablarını göstərməyə müvəffəq olmuşdur. Zadəgan evində tərbiyə almış kəndli qızı Qruşanı bir müəllim sevir. Bundan xəbər tutan ev sahibi onu cəzalandırmaq məqsədi ilə kəndə göndərir və təhkimçi kəndliyə ərə verir. Kənd həyatından uzaq olan Qruşanın bundan sonra ağır günləri başlayır. Şeirin kiçik olmasına baxmayaraq, bir neçə obrazla tanış oluruq: arabaçı və onun arvadı, qoca və cavan mülkədar, müəllim və lirik qəhrəman. Şair xalq həyatının dərinliklərini şifahi xalq ədəbiyyatından nümunələrlə göstərməyə nail olmuşdur. Bu şeir Nekrasov yaradıcılığında yeni dövrün başlanğıcını göstərirdi. İlk dəfə şair təhkimçilik hüququna qarşı belə sərt çıxış etmiş və mülkədar özbaşnalığını göstərmişdir. Kəndli bir qızın sahibkarın arzusu ilə əvvəl mülkədarın evində yaşaması, sonra isə kəndə göndərilməsi arabaçının dili ilə oxuculara catdırılır. Bəzən tərcüməçi poetik mətnin etnoqrafik çalarlarına diqqət yetirə bilməmiş bəzi anlaşılmasızlıqlara və uyğunsuzluqlara yol vermişdir. Arvadının mülkədarın evində yaşamasından danışarkən onun kəndlilər kimi deyil, atlas libaslar geydiyini bildirir. Tərcümədə isə onun kəndliləri bəyənmədiyi göstərilmişdir. Bu fakt qəhrəmana olan sonrakı münasibəti müəyən edir.

Orjinalda:

При чужих и туда, и сюда,
А украдкой ревет, как шальная (7, с.1, s.12)

Tərcümədə:

Bir yad adam olsa, ya gəlsə qonaq
Sarafan geyməzdi, eşdirsənmi? (10,36)

Müəllif onun insanlar arasında ağılamaqdan utandığını, tərcüməçi isə qonaqlar yanında kəndli paltarında olmağından utandığını bildirir. Bu tərifi tək mətnin mənasına yox, eləcə də ideyasına xələl gətirir. Bəzi sözlərin leksik mənasında da səhvlər özünü göstərir. *Ямицик* sözü *çarvadar* (погонщик) kimi, *вращать* – *cevlan etmək*, *получить воспитание* – *pərvəriş tapmaq* kimi tərcümə olunub. Lakin bu çatışmazlıqlar tərcümənin müsbət xüsusiyyətlərinə xələl gətirmir.

“Vətən” şeiri 1846 -cı yazılıb. Şeirdə Nekrasov Volqa sahillərində fəryad edən ictimai həyat ziddiyyətlərini yada salır, rus kəndlisinin ağır, mənasız məişətinə diqqəti cəlb edib, bu ziddiyyətli həyatın bədii mənzərəsini verir. Şair uşaqlıq illərindən onu əhatə edən mühiti ittiham edirdi. “Vətən” şeirində şair yalnız mənsub olduğu ictimai-siyasi, sosial mühiti deyil, həm də özünü mühəkimə edirdi. Şeir əlyazma şəklində inqilabi dairələrdə tanınmış və rəğbət qazanmışdı. Tərcümə ilə orjinal mətni müqayisə etdikdə bir neçə üslubi xətalara rast gəlirik. Məsələn, aşağıdakı hissədə şair uşaqlıq illərini yaşadığı mühiti şiddətli tənqid atəşinə tutur və özünü də tənqid etmiş olur:

..где научился я терпеть и ненавидеть,
Но, ненависть в душе постыдно притая,
Где иногда бывал помещиком и я (7,с.1,s.45)

Tərcümədə isə belə catdırılır:

Öyrəndim səbr etməyi, artıd kinim, nifrətim,
Utanmayıb gizlətdim qəlbimdə bəzi kini,
Bu yerlərdə bir zaman mən də mülkədar kimi..(9)

Nekrasovun “Dəmir yolu” (1864) şeirində sərt reallıq, qəmgin kinayə hiss olunur, sosial problem ön plana çəkilir. Kəndlərdən aclıq və ehtiyac ucbatından şəhərə qaçan kəndlilərin amansız istismar olunmalarından söhbət açılır. Rusiyada kapitalizmin inkişaf etdiyi bir dövrdə fəhlə və kəndlilərin həyat şəraitinin ağırlaşdığını, köləliyin, əsarətin daha da möhkəmləndiyinin şahidi oluruq. İnsan şəxsiyyətinin, insan ləyaqətinin alçaldığını, zəhmətin, insan əməyinin daha da ucuzlaşdığını göstərən “Dəmir yolu” şeirində rus xalqının qüdrətinə və azad gələcəyinə inamı xüsusilə diqqəti cəlb edir: Rus xalqı çox davamlıdır, onun gücünə inan!

Sinəsilə maneələri vurub yıxaraq,
Gözəl-göyçək əyyam olar...təssüf, ancaq,
Onu nə mən görəcəyəm, heyf, nə də sən... (5)

Əsərin epiqrafında Peterburq və Moskva arasında çəkilən dəmir yolunun qraf Kleynmixel tərəfindən çəkildiyi bildirilir. Epigraf oğulun ataya sualı və atanın oğula cavabı əsasında yazılıb. Əsəri sözün əsil mənasında xalqın qəhrəmanlığı haqqında yazılmış bir dastan adlandırmaq olar. Xalqın hünəri, mərdliyi böyük sevgi ilə göstərilmişdir. Müəllif bununla tarixi abidələrin yaranmasında xalqın rolunun böyük olduğunu göstərməklə yanaşı, onların çəkdikləri əziyyətləri, fiziki işgəncələri də göstərmişdir. Təssüf ki, bu emosional rəngarəngliyi tərcümədə görmürük. Bu özünü şairin gənc nəslə müraciətində aydın şəkildə göstərir:

Эту привычку к труду благодородную
Нам бы не худо с тобой перенять..
Благослови же работу народную
И научись мужика уважать (7, с.2, s.170)

Tərcümədə:

Biz də sənənlə görüb belə xeyirli işlər
Onlardan vərmiş olsaq, yaman olmazdı, yaman.
Öyləysə, xalq işinə sən də xeyir-dua ver,
Öyrən müjliklərə hörmət etməyə əlan (5)

60-cı illərin gənclərinə müraciət edən Nekrasovun bu misraları A.Farukun tərcüməsində nəinki öz parlaqlığını, eləcə də aydınlığını itirir.

Да не робей за отчизну любезную..
Вынес достаточно русский народ.
Вынес и эту дорогу железную –
Вынесет все, что господь ни пошлет! (7, с.2, s.170)

Tərcümədə:

Bir də ki qorxma, qasma bu sevimli vətəndən,
Rus xalqı çox dözmüşdür, hər cəfaya dözəcək,
Bu dəmir yoluna da dözəcəkdir bu vətən,
Allahın göndərdiyi hər bəlaya dözəcək (5)

Nekrasovun maraqlı şeirlərindən biri isə “Lay-lay” (1845) şeiridir. Şeirdə dövlət məmurlarının, çar çinovniklərinin və təhkimçi dvoryanların alçaqlığı, yaltaqlığı sərt satirik boyalarla göstərilmişdir:

Yat, nə qədər məsumsan, yuxuya ver özünü,
Yat dəcəl bala laylay...
Gün gələr, böyüyərək sən görkəmcə bir məmur
Olarsan qəlbən alcaq,
Mən də çıxaram səni daim yola salmağa,
Əlimi qaldıraraq,
İstədiyən zamanda bacarsan belini
Əyərək edəsən yay...
Tez zamanda olarsan adlı-sanlı bir ağa,
Böyük rus dvoryanı.
Sakit, gözəl bir həyat icində öz ömrünü,
Sürüb edərsən tamam,
Yat, mənim çinovnikim, yat gözəl çinovnikim,
Yat, mənim dəcəl balam (6)

“Baş qarçı yanında düşüncələr” (1858) və “V.Q.Belinski” (1855) şeirləri A.Farukun tərcüməsində orijinala daha yaxındır. “Baş qarçı önündə düşüncələr” adlı əsərinin yaranması tarixi də maraqlıdır. Şairin həyat və qələm yoldaşı Natalya Panayeva nağıl edir ki, “bizim evin qarşısında Dövlət Əmlakı Nazirliyinin binası yerləşirdi. Bir səhər nazirliyin qapısında çoxlu kəndli toplaşmışdı. Qarıçı onları söyür, döyür, təhqir edib qovurdu. Heç kim şikayətə gəlmiş zavallı kəndliləri qəbul etmək istəmirdi. Bayaقدan bəri əli qoynunda pəncərə qarşısında durub bu kədərli mənzərəni seyr edən Nikolay Alekseyeviçin birdən-birə rəngi tutuldu, dodaqları əsdi... O, son dərəcə əsəbi, həyəcanlı halda iş otağına keçdi və iki saatdan sonra gözəl “Baş qarçı önündə düşüncələr” şeiri hazır oldu” (3,217).

Bu misralarda tərcüməçi Nekrasovun tənqidi gücünü duymuş və tərcümədə aydın şəkildə çatdırma bilmişdir:

Еу sırtıқ yaltaqlığı sevən, еу азqınlığı,
Süründürməciliyi, yekəqarınlığı,
Qumarı məsud sayan, xoş həyat sayan! (2)

Xalqın belə ağır, acınacaqlı vəziyyətdə olması Nekrasovu kədərləndirir və onu ayılmağa, mübarizə aparmağa çağırır.

Ayılacaqsan sən, bir qüvvətə gələrək,
Yoxsa tale hökmünə bir itaət edərək... (2)

Əsərin dili danışıq dilinə daha yaxındır. Bəzi səhvlər, qeyri adekvat leksik komponentlər tərcüməyə xələl gətirir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Nekrasov yaradıcılığı lirizmi, yüksək vətənpərvərliyi ilə Faruk yaradıcılığına yaxın idi. Bu tərcümələr Farukun istedadlı bir tərcüməçi kimi tanınmasına imkan verdi. 30-cu illərdə dövrü mətbuatda onun tərcümələrinin çap olunması o dövr üçün böyük hadisə idi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Alməmmədov A. Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri (1900-1920-ci illər). Bakı, 215s.
2. "Baş qarı önündə düşüncələr" // "Ədəbiyyat" qəzeti, 1938, 12/2, №7
3. Сәфәр М. XIX əsr rus ədəbiyyatı 3 cildə. Cild 2, Bakı: Maarif, 1974, 326 s.
4. Чуковский К.И. Реалистическое искусство. М., 1963, 515с.
5. "Dəmir yolu" // "Ədəbiyyat" qəzeti, 1937, 1/VIII, №32
6. Lay-lay // "Ədəbiyyat" qəzeti, 1938, 15/1, №2
7. Некрасов Н.А. Полн.собр.соч. и писем в 15 томах. Л.:Наука,Т.1-2,1981
8. "Şair və vətəndaş" // "Ədəbiyyat" qəzeti, 1937, 18/V, №21
9. "Vətən" // "Kommunist" qəzeti, 1938, 8/1, №6
10. Zəmfira Qarabaqlı/ Şərlərim, canlı şahidlərim (N.A.Nekrasovun lirik poeziyası azərbaycan dilində). Bakı: "Elm"-2000, s.130

Ключевые слова: *перевод, творчество, стихи, поэт, переводчик*

Açar sözlər: *tərcümə, yaradıcılıq, şeir, şair, tərcüməçi*

Keywords: *translation, creativity, the poet, poem, translator*

Резюме

Произведения Н.А.Некрасова в переводах Абдуллы Фарука

В популяризации творчества Н.А.Некрасова в Азербайджане большую роль сыграл Абдулла Фарук. Он перевел на Азербайджанский язык целый ряд стихотворений Некрасова как «В дороге», «Родина», «В.Г.Белинский», «Поэт и гражданин», «Железная дорога». Лиризм творчества Н.А.Некрасова и его высокий патриотизм были близки характеру творчества А.Фарука. Эти переводы прославили А.Фарука как талантливого переводчика и стали особым этапом для периодической печати 30-х годов XX годов.

Summary

Nekrasov's works in Faruk's translations

Talented poet Abdulla Faruk played an important role in the recognition of Nekrasov's works to Azerbaijani readers. He translated Nekrasov's works "On the Road", "Homeland", "To V.Q.Belinskiy", "Poet and Citizen", "Railway" and many other works into Azerbaijani. Nekrasov's creativity was close to Faruk's with its lyricism and high patriotism. These translations made him to be recognized as a talented translator. Printing of his translations in the periodical press in the 1930s was a great event for that time.

Rayçi: prof. R.K.Rəsulov